

Viktor Steska in Janez Dolenc o Antonu Žaklju-Rodoljubu Ledinskem

Marjeta Pisk

ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut, Novi trg 2,
SI 1000 Ljubljana, marjeta.pisk@zrc-sazu.si

Življenjepisa Antona Žaklja, ki sta ju na podlagi obstoječih virov in lastnega poizvedovanja neodvisno drug od drugega napisala Viktor Steska in Janez Dolenc, sta ostala v precejšnji meri nepoznana. V prispevku je orisana niansiranost obeh biografij, ki izvira iz avtorjevih poklicev: Steska kot duhovnika in cerkvenega uradnika ter Dolenca kot slovenista in zbiralca folklornega gradiva. Oba avtorja sta povzela vsa dostopne vire, ki sta jih preverila in dopolnila z lastnim raziskovanjem: Steska s pismi župnijskim uradom, v katerih je Žakelj deloval, domačin Dolenc pa s poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in preverjanjem in situ.

Ključne besede: Viktor Steska, Janez Dolenc, biografija Antona Žaklja, rokopisi, tipkopis

The biographies of Anton Žakelj, written independently by Viktor Steska and Janez Dolenc on the basis of available sources and their own research, have remained largely unknown. The article outlines the nuances of the two biographies resulting from the authors' professions: Steska as a priest and church official and Dolenc, a Slovenian scholar and collector of folklore material. Both authors summarized all available sources, which they verified and supplemented with their own research: Steska with letters to the parish offices where Žakelj worked, and the local Dolenc with knowledge of the place of Žakelj's childhood and on-site verification.

Keywords: Viktor Steska, Janez Dolenc, biography of Anton Žakelj, manuscripts, typescript

Anton Žakelj, ki je bil že od dijaških let močno vpet v živahno narodnostno in kulturno dogajanje svojega časa, je bil v zadnjem obdobju svojega življenja, predvsem pa po smrti večinoma pozabljen. Čeprav so bili nekateri njegovi zapisi folklornih pesmi vrednoteni kot biseri folklorne poezije in so bili večkrat (po)natisnjeni, je spomin na njegovo pesniško in zbirateljsko delovanje močno zbledel, deloma tudi zaradi različnih vrednostnih sodb njegovega dela s strani folkloristov in literarnih zgodovinarjev (več v Klobčar 2022, Stanonik 2006).

Družba sv. Cirila in Metoda je v začetku dvajsetega stoletja nameravala izdati življenjepis Antona Žaklja in je zato trnovski župnik Ivan Vrhovnik prosil ledinskega župnika Janeza Jelenca, da bi poizvedel med domačini ter sestavil oris pesnikovega življenja. Župnik mu je skušal ustreči in je »pobral vse črtice iz

mladih let pesnika ter je poslal gos. Vrhovniku v Ljubljano. Isti pa je odgovoril s pismom 26/2 [1]906, ter pojasnil pesnikovo življenje, kot ni bilo še zabilježeno v knjigi njegovega životopisa« (Jelenc 1897–1913, po Stanonik 2006: 22). Ker delo ni izšlo, sta toliko bolj dragocena neobjavljena rokopisa o njegovem življenju in delu, ki sta ju na podlagi že objavljenih podatkov ter zavzetega poizvedovanja in preverjanja na terenu sestavila duhovnik Viktor Steska (1868–1946) in profesor slovenščine na učiteljskišči v Tolminu Janez Dolenc (1926–2012).

Viktor Steska o Antonu Žaklju

Duhovnik, kulturni in umetnostni zgodovinar Viktor Steska, ki se je rodil leta 1868, v letu Žakljeve smrti, je bil tajnik (1899–1906) in ravnatelj (1906–1918) ljubljanske škofijske pisarne ter referent za bogočastje pri pokrajinski vladi za Slovenijo (1918–1926). Že v mladosti se je zanimal za jezikovna in literarna vprašanja, v zrelih letih pa je glavnino svojih raziskovalnih zanimanj usmeril v pripravo biografij slikarjev, kiparjev in pesnikov.

Iz ohranjene zapuščine v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL) je razvidno, da se je Steska s pisanjem biografije o Antonu Žaklju začel ukvarjati že vsaj leta 1916, ko je bil ravnatelj Škofijskega ordinariata. Pri raziskovanju se je opiral na Žakljevo zapuščino, ki je po smrti Josipa Marna ostala v Marijanišči (Šilc 1913: 278–279). Ravnatelj Marijanišča, prelat Andrej Kalan mu jo je na prošnjo prepustil v uporabo. V njej je odkril skoraj 70 Žakljevih pesmi in jih uredil za objavo, poleg tega je napisal študijo o Žaklju. Prva verzija rokopisa in njegov čistopis se danes nahajata v *Nadškofijskem arhivu v Ljubljani* v zapuščini Viktorja Steske (NŠAL 468), tipkopis tega besedila, naslovljen »Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski. Njegovo življenje in delo«, in prepisi pesmi pa v *Arhivu Slovenije* (AS 1009). Tipkopis obsega 36 strani, razdeljen pa je na dvanajst poglavij.

Steska je že objavljene podatke iz časopisnih objav in samostojnih del o Žakljevem življenju in delu želel dodatno preveriti in pridobiti nove informacije, zato je pisal župnijskim uradom, kjer je Žakelj deloval. Marca leta 1916 je župnik Martin Poljak iz Sostra na Steskovo povpraševanje opisal Žaklja, kot se je ohranil v spominu faranov:

Bil je, kot sem izvedel srednje postave, ne predebel, ne presuh, drugače pa sploh zdrav. Z ljudmi je bil zelo vljuden, prijazen in domač, zato so ga imeli vsi radi. V družbi je bil tudi šaljiv. Govoriti je znal lepo in razumljivo. Posebnosti o njem nisem mogel izvedeti nobene, navadno je vsak, ki sem ga vprašal končal z refrenom: »pil ga je rad« (NŠAL, Žakelj 468).

Oktobra tega leta je Steska pisal v župnijski urad Sv. Duh (Veliki Trn), da bi izvedel natančne podatke o lokaciji Žakljevega groba in morebitnih ohranjenih

spominih na Žaklja. Župnik mu je v pismu potrdil, da se lokacije groba zaradi prezidave cerkve ne da natančno določiti, da pa se starejši ljudje Žaklja še spominjajo. Podatkov o tem, ali je Steska kdaj osebno obiskal Viktorijo Zagorjan iz Rajhenburga, za katero je župnik zapisal, da bi bila dobra informatorka, in iz neposrednih virov pridobil več informacij o Žaklju, nimamo. O tem, da se je leta 1917 še vedno ukvarjal z iskanjem verodostojnih podatkov o Žakljevi mladosti in šolanju, priča odgovor gimnazije v Karlovcu z dne 28. 7. 1917 (Steska 3).

Prav tako niso znani razlogi, zakaj se je Steska vrnil k pisanju Žakljevega življenjepisa šele leta 1939, ko je ponovno začel s pisnim poizvedovanjem v župnijskih uradih. Morda je temu dolgemu premoru botrovalo pomanjkanje zanesljivih virov ali pa Steskova preobremenjenost, saj je bil od konca prve svetovne vojne pa vse do upokojitve leta 1926 referent za bogočastje pri pokrajinski vladi za Slovenijo. Po upokojitvi, ko je še vedno vodil škofijsko računovodstvo, je napisal več življenjepisov slikarjev in kiparjev, med njimi tudi biografijo slikarskega mojstra Antona Ažbeta. Ta je izhajal iz družine Ažbetovih iz Dolenc, tako kot tudi Žakljeva mati Ana, vendar Steska sorodstvene povezave z Žakljem ni omenil.

Iz ohranjenih pisem (NŠAL, Steska 468) je razvidno, da je marca 1939 pisal v župnijski urad Žiri in prosil za podatke o Žaklju, za katerega je domneval, da je bil krščen v tej župniji. Žirovski župnijski urad je pismo preposlal v Ledine, od koder so posredovali Žakljeve podatke iz rojstne knjige. Poleg poizvedovanja za biografskimi podatki je Viktor Steska iz ostankov Žakljeve zapuščine izbral »tekstov za celo knjigo (okrog 70 pesmi), ki pa kljub dvakratnemu poizkusu ni izšla« (Slodnjak 1979: 422).

V uvodnem poglavju Žaklja umesti v obdobje romantike. Označi ga za Prešernovega učenca, ki pa v nasprotju z učiteljem prezira grško in rimsko bajeslovje in ceni le slovanske šege, domačo zgodovino in folklorne pesmi (Steska 2). V nadaljevanju se nasloni na domače in tuje (Grabowski 1913) objave o Žaklju, ki jih dopolni z lastnimi ugotovitvami, pridobljenimi s pomočjo pisnih poizvedovanj in raziskovanja v Ljubljanskem škofijskem arhivu (Steska 3, 6). Kot dolgoletni visoki cerkveni uradnik, ki je imel vpogled v življenje duhovnikov, je Steska izvor Žakljevih težav pripisoval prvi Žakljevi duhovniški službi, saj je za »mladega duhovnika ta pot večinoma odločilna za vse njegovo nadaljnje življenje« (Steska 15). Žakelj bi, po njegovem mnenju, imel »gotovo lepši potek življenja, ako bi ga bila prva služba vodila h kakemu modremu, izkušenemu župniku« (Steska 15). Zaradi tega je tudi razumevajoč do Žakljevih osebnih težav, ki so po njegovem tudi krive, da pesnik, čeprav je še vedno ustvarjal, ob koncu svojega življenja ni več objavljaj: »Nad 70 pesmic nam je še ostalo v Žakljevi zapuščini, ki niso še zagledale belega dne. Zakaj pa jih ni že sam obelodanil? Bržkone ni imel več dovolj moči in poguma, da bi jih izročil javnosti.« (Steska 17). Steska v opisu

Žakljevega pesniškega razvoja presodi, da je pesnik umetniško napredoval do leta 1857, potem pa je njegova pesniška ustvarjalnost začela stagnirati. Obenem pa je poudaril, da je bil Žakelj že zgodaj visoko cenjen v družbeno-kulturnih krogih, tudi zaradi širokega jezikoslovnega znanja:

Naposled bodi omenjeno, kako je javnost že leta 1848 vpoštevala Antona Žaklja. Slovensko društvo v Ljubljani je nameravalo izdati nemško-slovenski slovar. Na »velikem zboru« tega društva 22. novembra 1848 so sklenili, da naprosijo nekaj znanih, učenih jezikoslovcev, naj bi pregledali in presodili prvi osnutek označenega slovarja. Za pregledovalca je bil določen tudi Anton Žakelj (Steska 22).

Poleg izjemnega znanja jezikov so ga cenili tudi zaradi njegove zbirateljske dejavnosti:

Te narodne pesmi so obudile splošno pozornost, zlasti njih ni mogel prehvaliti Karel Dežman, ki je ocenjujoč V. zvezek Kranjske Čbelice pisal v Sloveniji: Narodne pesmi na koncu te zbirke so kaj imenitne, seosebno »Mlada Zora« in Mlada Breda. Kdo bi verjel, da je med Kranjci še tolikanj pevskega duha, kakor se v teh narodnih pesmih kaže. Slava tistemu, ki jih je nabral in tako rahlo z njimi ravnal (Steska 24).

Steska je orisal Žakljev pomen pri zbirateljskem delu folklornega gradiva, vendar pa se je pridružil tistim predhodnikom (npr. Karlu Štreklju, Gregorju Kreku idr.), ki so podvomili v pristnost zbranega gradiva:

Nedvomno je, da si je Žakelj pridobil s svojimi narodnimi pesmami velik ugled v slovenskem slovstvu. Pesmi, ki jih je priobčil, so deloma res biseri. Drugo vprašanje pa je, če je nabrano gradivo res popolnoma pristno. Kakor smo videli že iz zgoraj navedenih Bleiweisovih besed, nam Žakelj ni ohranil besedila v prvotni obliki, ampak je marsikaj popravil, olikal in opilil. Bržkone besedilo ni bilo popolnoma ohranjeno, morda že pomanjkljivo, okrnjeno. Žakelj(j) je hotel pesem objaviti v taki obliki, da bi jo ljudje lahko gladko čitali. Ravnal se je tu pač po Prešernovem zgledu npr. po Prešernovi redakciji »Lepe Vide«. Za vzor so mu pa bile sicer srbske narodne pesmi, katere je kolikor mogoče posnemal (Steska 26).

Kljub temu da tovrstno zapisovanje nasprotuje folklorističnim načelom, pa je Steska tudi razumevajoč: Žakelj je pesmi popravljaj, da bi zadostile pesniškim estetskim idealom:

To ravnanje seveda ni pravilni način, kako naj se izdajajo narodne pesmi. Narodna pesem naj bi se objavila v tisti obliki, kakor jo nabiralec najde. Žakelj pa je iskal tudi v narodni pesmi svoj estetski užitek, zato je pesmi pilil in likal, da bi ji vzel neuglajene ostrine, dodajal ji je stopice, ki so ji morda nedostajale (Steska 26).

Družbeno angažirana raba folklornega pesništva v narodnoidentitetnih procesih (Klobčar 2022, Pisk 2013) je zahtevala izjemne in idealizirane pojave (Slavec Gradišnik 2000: 173), zato Steske Žakljevo olupševanje folklornega gradiva ne

moti: »Res je; znanstveno Žakelj ni postopal, toda kot pesnik ni mogel drugače, zakaj hotel je biser zročiti javnosti v zlatem kovu.« (Steska 27).

Pri avtorski in prevodni dejavnosti Steska opozori na zglede in morebitne vire, iz katerih se je Žakelj napajal. Odlika Steskove biografije je prav njena sistematičnost in skrbno navajanje virov, s katerim v posameznih poglavjih orisano Žakljevo avtorsko, prevodno in zbirateljsko dejavnost umesti v širši kontekst dogajanja na Slovenskem in v Evropi. Po Steskovi smrti leta 1946 je besedilo ostalo neobjavljeno, vendar ne neznano. Prvi ga je v svojem pregledu starejšega slovenskega slovstva upošteval Anton Slodnjak (1979), medtem ko ga Janez Dolenc, pisec temeljitega diplomskega dela o Antonu Žaklju (1956), ni poznal.

Domačin in zbiralec folklornega gradiva Janez Dolenc o Antonu Žaklju

Slovenist Janez Dolenc (1926–2012), zbiratelj folklornega gradiva in profesor na tolminskem učiteljskišću, je bil rojen v Četeni Ravni, nedaleč stran od Dolenčic, rojstnega kraja Žakljeve matere, Ažbetove Ane. V Dolenčevi zapuščini v Arhivu Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU hranijo dve mapi, v katerih je Janez Dolenc skrbno arhiviral svoje zapiske, izpiske iz objavljenih del o Antonu Žaklju, fotografije, ki jih je posnel ob obeleževanju Žakljevih obletnic, in kopije objavljenih besedil, ki jih je sam napisal o Antonu Žaklju.

V mapi so spravljene zapiski, pa tudi čistopis rokopisa s popravki, pripravljen kot diplomska naloga¹ na oddelku za slovenski jezik Filozofske fakultete v Ljubljani. Iz ohranjenih zapisov, ki jih je sestavljal jeseni in pozimi 1955/56, je razvidno, da je delo koncipiral po navodilih Marje Borštnik, ki si je prizadevala za izdajo monografij o manj znanih slovenskih literarnih ustvarjalcih (Šelih 2007: 421). Verjetno je Dolenc v monografiji nameraval izdati svoje diplomsko delo »Slovenski pesnik, zbiratelj narodnih pesmi in preporoditelj Anton Žakelj (Rodoljub Ledinski): 1816–1968«, napisano pod mentorstvom Antona Slodnjaka, ki ga je zagovarjal junija 1956 pri Antonu Slodnjaku in Marji Borštnik.

Ohranjeni zapisi kažejo metodološki načrt Dolenčevega dela, ki ga je sledeč Marji Borštnik nameraval urediti v sledečem redu: 1) na listku zaporedna dela avtorja samega (kronološko), 2) gradivo, ki obravnava pisatelja (abecedno), 3) pisma pisatelja, 4) rokopisno gradivo o pis., 5) /, 6) literatura o pisatelju (Arhiv ISN, Dolenčeva zapuščina). Del besedila diplomske naloge, podnaslovljen Od-lomek iz monografije, kar morda nakazuje Dolenčevo namero besedilo izdati v samostojni monografiji, v katero je vključil tudi Žakljev zapis pesmi Mlada

¹ Diplomska naloga, ki obsega 44 strani rokopisa na formatu A4, se od obravnavanega arhivskega rokopisa razlikuje le v manjših stilističnih popravkih.

Mojca, ki je bila takrat sploh prvič objavljena, je objavil v *Loških razgledih* (1956: 205–216).

V uvodu 62-strani dolgega rokopisnega zvezka, pisanega s svinčnikom, Dolenc pove, da je obsežna Žakljeva neobjavljena zapuščina izgubljena in da zaradi časovne oddaljenosti ni mogoče pridobiti potrebnih informacij od Žakljevih sodobnikov, zato ni mogoče dobiti verodostojnih informacij in podati celotne Žakljeve literarne podobe (Dolenc 1). V nadaljevanju na podlagi že znanih virov, lastnih opažanj in raziskovanja matičnih knjig župnij v Poljanski dolini oriše Žakljev rod in mlada leta. V začetnih opisih poudari vlogo Žakljeve matere Ane. Prav ona naj bi bila tista, ki se je v domači gostilni v Dolenčicah, kjer so se poleg domačinov zbirali tudi popotniki in prosjaki od drugod, naučila bogatega repertoarja pesmi. Dolenc, tako kot njegovi predhodniki folkloristi, poudarja predvsem pripovedne pesmi, ki jih je mati Ana pela malemu Antonu. Njihovo vrednost da je Žakelj prepoznal prek Franceta Prešerna, predvsem pa v stikih s Stankom Vrazem, Izmailom Sreznevskim in drugimi poznavalci in zbiralci folklornih pesmi. Zato je med počitnicami, ki jih je preživel pri materi (Steska 33), njo prosil, naj mu jih zapoje, da bi jih zapisal.

Kakor kažejo datumi, je pisal ob nedeljah. Da bi pesmi pisal po petju matere kot čistopis naravnost v te zvezke skoraj ni mogoče. Verjetno je, da je prvi zapis iz materinih ust nekoliko pravopisno uredil, razdelil v kitice, akcentuiral in nato prepisal na čisto v zvezek. Mogoče je pesmi zapisal že kdaj prej in je šele sedaj našel čas, da jih je uredil in prepisal v zvezke. (Dolenc: 11)²

Dolenc v nadaljevanju opisuje posamezne Žakljeve pesmi in njihove različice jezikovno in metrično analizira. Po navedbi modifikacij v posameznih pesmih citira Žakljevo pojasnilo o razlogih za tovrstno početje, kot ga je poslal uredniku Janezu Bleiweisu:

Ob razširjeni objavi v Bleiw. *Koledarčku za l. 1856* je sam L. sporočil nekaj pojasnil uredniku: Kar tekst zadeva – nam piše marljivi nabiravec naših narodnih pesem – ni ne dodjal ne izpustil kar nič, čeravno se očitno vidi, da tam pa tam še marsikaj manjka; tako na priliko, v povedbi, ko ženin svojemu mlademu hlapcu glavo odseka, besede »Ti in mati« silijo človeka več pričakovati, kakor v pesmi bere. Te misli on, da to, kar manjka, je izgubljeno za vselej.³ Kar pa se tiče jezika – nam dalje sporočuje Rodoljub Ledinski – »sem ga enmalo spilil in tu in tam kakšno besedo dodal. Da sem stroke (verze) izpolnil. Ako bravci to pesem

² Objavljena verzija v *Loških razgledih* (Dolenc 1956: 209) se od Dolenčevega rokopisa razlikuje zgolj v manjših jezikovnih in stilističnih popravkih.

³ Prim. o tem v Valjavčevem življenjepisu (Lj. 1895) Levčevo ugotovitev, da so naši starejši »književniki (Vodnik, Prešeren, Smole, Ledinski, Poženčan, celo Vraz) mislili, da se pesmi v narodovih ustih niso ohranile popolne in čiste in da jih morajo zatorej popravljati. V teh napačnih mislih so nam nekatere bisere našega nar. pesništva 'Lepo Vido', 'Rošlina in Vrjan-ka', 'Mlado Bredo' izpridili tako, da je le iztežka razbrati iz njih, kaj je narodna svojina, kaj

dalje z že natisnjeno primerjajo, bojo zapazili, da tu in tam stoji sedaj namesto 's katere!', 's kateriga' – 'ki ž-nje', 'ki ž-njim' itd. Tako so mati skozi in skozi peli; ali jaz duha našega primera(?) takrat še ne dobro spoznaje sem jo po nemško misil olepotičiti, ter sem zabredel v neslovenski duh; sedaj sem opustil val tiste napačne prestroje. Besed, menim, mi ni treba pojasnjevati: vse so domače in slednjemu lahko razumljive, razum morebiti teh-le: šēne.; jaro on zavpije ... na Slovenskem te besede razum v tej pesmi še nikdar nisem slišal; naj se tedaj ohrani, šlarasto ... orii nas pomeni šlar neko vrsto bolj žlahtnega platna; 'molči, molči' podvojeno pomeni ... 'čakaj'«... (Dolenc 30–31).

Žakljevo poseganje v besedilo postavi v kontekst zapisovanja folklornih besedil med njegovimi sodobniki, zato je do Žaklja prizanesljiv: kot njegovo najpomembnejše delo prepozna njegove zapise folklornih pesmi, zlasti tistih, ki mu jih je zapela mati Ana, čeprav jih je po tedanji navadi 'olikal', razširil in jim celo spremenil ritem. Značilen zgled je balada »Mlada Breda«, ki šteje v prvem zapisu septembra leta 1838 143 vrstic, redakcija za Sreznjevskega leta 1841 jih ima 166 in za *Kranjsko Čbelico* že 180 vrstic. V Bleiweisovem *Koledarčku za leto 1856* je pesem raztegnjena na 235 vrstic (Klobčar 2022; Stanonik 2019; Dolenc 1991, 1992a; Nahtigal 1940).

Dolenc je pri obravnavi Žakljeve Mlade Brede posebej opozoril na mnenje univerzitetnega profesorja Gregorja Kreka, rojaka iz Četene Ravni, ki je Žaklja cenil kot enega »najboljših poznavalcev narodnega pesništva«:

O izpremembah in dodatkih tekstu »Mlade Brede« govori tudi graški slavist univ. prof. dr. Gregor Krek v članku »Nekoliko opazk o izdaji slovenskih narodnih pesmi« (Listki IV, 105sl, Ljubljana 1873): »Te napake se še Rodoljub Ledinski nije čisto ognil, katerega smemo prištevati med najboljše poznavalce našega narodnega pesništva ... Svest sem si nasprotstva od marsikateri strani, ako izrečem mnenje, da 'Mlada Breda' in 'Nuna Uršica' v Ledinskega zadnji koncepciji od leta 1856 imate mnogo umetno stvarjenih življev v sebi, – ali ne morem drugače in zagotavljam, da se ta misel nij brez globljega raziskovanja in preudarjanja v meni utrdila ... Ledinski je narodnemu pesniku s tem hotel pomoči, da je oblikovne netočnosti popravil in misli v natančno logično zvez strnil, čeravno po tem početju je dobila pesem nenarodno lice, mesto da bi se, kakor mu je bila dobra nakana, pokazala v svoji prvotni dovršenosti. Tedaj mi pa tudi pri omenjenih dveh pesmih nij temeljni tekst Ledinskega recenzija od leta 1856..., ampak ona po istem nabiralci v 5 zv. Kastelčeve 'Čbelice' l. 1848 priobčena, veliko manj dovršena a toliko bolj narodna.« (Dolenc 31–32)

Kljub pomislekom o prirejanju zapisov folklornih pesmi pa je Dolenc poudaril, da je Žakelj »s svojimi zapisi res otel te pesmi pozabljenja, ker v rojstnem kraju njegove matere o teh pesmih ni več sledu razen 'Nune Uršice', katero v javorski fari še znajo nekateri zapeti« (Dolenc 33).

umetni primeček in podvržek. Še sreča, da ti nabiralci niso poznali narodnega deseterca in da niso vedeli, da mora ta verz po drugem stopu imeti odmor, tako da je mnogo podvrženih verzov spoznati po tem, da nimajo odmora po drugem stopu« (Dolenc 30).

Dolenc je kot domačin podatke lahko preverjal *in situ*, zato se ni čuditi, da se je še posebej posvetil času, ko je Žakelj služboval kot kaplan v Poljanah nad Škofjo Loko. Na nevzdržne razmere bivanja v poljanski kaplaniji je javno opozoril že Janez Bleiweis v *Novicah*:

Kar nam je med potoma veselje nekoliko grenilo, je bila kaplanija v Poljanah. Kakor kure, kadar se odpravljajo na večer spat, smo lezli tudi mi po gredah zunaj bajte skrpanih (zakaj hiša se ne more to poslopje imenovati), da bi obiskali prečastitega našega Rodoljuba Ledinskega, slavnega pesnika in nabiralca narodnih pesmi. Oba gospoda kaplana trpita potrpežljivo kakor Job nevarno pot po gredah gori in doli, pa srež v izbah pozimi. Vendar mislimo, da to ne bo in ne more dolgo tako biti, in da čedni Poljanci, ki si pridno zaljšajo svojo lepo cerkev, ne bodo dalje zanemarjali stanovanje svojih gospodov kaplanov, katero je madež celi fari in v pokoro gospodom (1858: 205–206, 213–214).

Dolenc je svoj prvotni komentar o nezaslišanem nasprotju med revnim in mrzlim kaplanskim stanovanjem ter mogočnim poljanskim farovžem in farovškim gruntom pozneje prečrtal, saj je ugotovil, daje bilo novo mogočno župnišče zgrajeno po Žakljevem odhodu iz Poljan (Dolenc 35).

V zaključnem delu biografije Dolenc poudari pomembne vidike Žakljevega delovanja in piše, da

izvirna poezija L. ni toliko »nad meso časovna«, da ga bi reševala pozabljenja, če nam ne bi bil rešil v zadnjem trenutku nekaj najlepših biserov naše ljudske poezije. S tem je še najbolj obogatil našo narodno zakladnico. Te bisere je spretno obrusil, a vzel jim je žal prvotni naravni čar, katerega ni umel tako ohraniti kakor n. pr. Prešeren pri podobnem delu (Dolenc 61).⁴

Prav tako opozori na zanimiv paradoks, da je pomembna

tudi L. dosledna uporaba gajice v javnosti, zlasti v *Novicah*, ki so gajici priborile trajno zmago. Tu je imel vsak prispevek v gajici važno vlogo, ker Bleiweis pravopisa ni spreminjal in je objavljaj tako, kakor je kdo napisal. Tako so prav Novice, ki so pravzaprav pokopale ilirizem na Kranjskem, pripomogle do uveljavitve ilirskega pravopisa (Dolenc 61).

Navdušenost nad ilirizmom pa ga je tudi v odrasli dobi navdihovala za kulturno sodelovanje med slovanskimi narodi. Tako je bil med prvimi prevajalci poljskih in ruskih pesnikov v slovenščino (Dolenc 62). Vendar se Žakelj kot pesnik »ni mogel harmonično razviti in dozoreti. Vzrok je poleg poklicne vezanosti in

⁴ V diplomski nalogi je svoj zapis nekoliko prilagodil in omilil ter Žaklja umestil v širši krog narodnoprerednih delavcev: »Vendar izvirna poezija Ledinskega ni toliko 'nad meso časovna' da bi ga reševala pozabljenja, če nam ne bi bil rešil v zadnjem trenutku nekaj najlepših biserov naše ljudske poezije. Tu je njegov največji doprinos naši narodni zakladnici, ki mu je dal trajno in častno mesto v vrsti naših narodnih preporoditeljev. Te bisere je kaj spretno obrusil, a vzel jim je precej prvotnega naravnega čara, katerega ni umel tako ohraniti kakor n. pr. Prešeren pri podobnem delu« (Dolenc 1956: 43–44).

neugodnih razmer pač še premajhen talent, šibka notranja moč in idejna dediščina naših ozkih razmer« (Dolenc 1956: 43).

Janez Dolenc je vse dostopno arhivsko gradivo, ki ga je poznal, skrbno prepisal v izvorni obliki, pri čemer mu ni ušlo, da je Žakelj v skladu s svojim ilirskim navdušenjem objavljajl zgoj v gajici, medtem ko je pisma bratu Janezu pisal v bohoričici. Dolenc je bil odkrit tudi do Žakljevih težav z alkoholom⁵: že ob opisu Žakljeve mladosti je nakazal težave z alkoholom pri očimu; ko je ob premestitvah po različnih medsebojno oddaljenih župnijah med leti 1857 in 1861 kaplanoval v Poljanah, pa Žakelj ni upošteval opozorila, da bo odstranjen iz dušnega pastirstva, če se ne bo ogibal gostiln.

Dolenc se je posvetil tudi historiatu Žakljeve zapuščine, za katero je Fran Levč (LZ 1884: 250) domneval, da so jo sežgali. Vendar pa je Dolenc v času pisanja svoje diplomske naloge Steskove neobjavljene biografije Žaklja ni poznal in je svoje delo koncipiral neodvisno od nje. Decembra 1987 je na začetek svoje diplomske naloge to tudi zapisal:

Naloga je bila napisana brez uporabe Žakljeve zapuščine v nadškofijskem arhivu v Ljubljani in razprave o Žaklju, ki jo je napisal V. Steska in jo hrani (poleg fotografije rojstnega doma) v tipkopisu Arhiv Slovenije. Oboje je odkril prof. Anton Slodnjak pri delu za Gspanov *Cvetnik starejšega slovenskega slovstva*.

Dolenc je širšo javnost vseskozi opozarjal na spregledano vlogo Antona Žaklja, kar dokazujejo tudi njegove časopisne objave ob spominskih dogodkih, posvečenih Žaklju, npr. ob 160-letnici rojstva Antona Žaklja v *Primorskih novicah* leta 1976 idr. V tem prispevku je poleg pomena njegovega zbirateljskega dela poudaril, da »njegova izvirna poezija skoraj ni omembe vredna, dobri pa so nekateri prevodi, zlasti še iz slovanske poezije« (Dolenc 1976: 10). Svoja raziskovalna spoznanja o Žakljevem življenju in delu je Dolenc strnjeno predstavil v geselskih člankih za *Slovenski biografski leksikon* (1991) in za *Primorski slovenski biografski leksikon* (1992). Tam je Dolenc ocenil, da je Žakelj v poeziji precej uspešen, kadar v duhu ljudske in Prešernove pesmi poje v preprostem jeziku, v izvirni misli in pristnem čustvu.

Pomen Steskovega in Dolenčevega zanimanja za delo Antona Žaklja

Deli Viktorja Steske in Janeza Dolenca temeljita na vseh dostopnih objavljenih podatkih in presojah Žakljeva dela, kar avtorja skrbno dokumentirata: Steska

⁵ Dolenc se temu vprašanju ne izogiba tudi v biografiji Žakljevega sorodnika Antona Ažbeta (Dolenc 1982).

ob levem robu besedila, Dolenc v sprotnih opombah pod črto. Posebno vrednost biografijama pa avtorja dodata z vključevanjem podatkov, ki sta jih sama pridobila: Steska z dopisovanjem z župniki župnij, v katerih je Žakelj deloval, Dolenc pa s podatki, ki jih je dobil od domačinov in s svojim poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in delovanja. Steska delo koncipira po poglavjih, v katerih oriše glavna področja Žakljevega življenja in delovanja, medtem ko Dolencovo delo opisuje Žakljevo življenje in delo linearno skozi čas.

V temelju podobna opisa kažeta tudi niansirane razlike, ki izvirajo iz piščevih osebnih usmeritev: duhovnik in vodja Škofijske pisarne Steska meni, da se je Žakljeva pot obetajočega ustvarjalca in marljivega delavca na polju narodnostne kulture obrnila navzdol, ker v prvih duhovniških namestitvah ni imel ustreznega okolja in vodstva. Dolenca pa kot folklorista bolj zanimajo načini, kako se je Žakelj loteval zapisovanj in predelav folklornih pesmi. Njegovo početje postavlja v kontekst časa, v katerem je deloval, ter njegovih pričakovanj, da bo folklorna poezija dokazala dolgo in visoko zgodovino in kulturo naroda brez političnih pravic, ter pristopov sočasnih zbiralcev in ustvarjalcev. Oba Žaklja primerjata s Francetom Prešernom:

Ne da se tajiti, da je bil Ledinski po svobodoljubnosti, bojevitosti in kritičnosti blizu Prešernu, s katerim ga ni družilo le osebno poznanstvo, temveč tudi v marsičem sorodna usoda: kmečko poreklo, nesreča v poklicu, preganjanje in krivice s strani predpostavljenih, nerazumevanje s strani sorojakov; oba sta ob smrti brez svetnega premoženja, saj pravi pevec »Živi, vmrje brez denarja« (Dolenc 1956: 44).

Na kratko bi Steskovo biografijo Žaklja lahko okarakterizirali kot pogled sobrata duhovnika in kulturnega delavca, Dolencovo pa pogled predanega folklorista in domačina. Obe deli se komplementarno dopolnjujeta in sta temeljnega pomena za osvetlitev Žakljevega življenja in delovanja, saj že objavljene poglede na Žakljevo delovanje povezujeta v celovit oris pogosto pozabljenega ustvarjalca in zbiralca.

Viri

Arhiv Republike Slovenije. 19. in 20. stoletje. Viktor Steska, SI AS 1009. Ocena pesnikovega življenja in dela, prepis Žakljevih pesmi.

Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Zapuščina Janeza Dolenca.

Nadškofijski arhiv Ljubljana. Fond Viktor Steska, NŠAL 468, škatla 2, Žakljeve pesmi.

Janez JELENEC, 1897–1913: *Ledinska kronika*. [Rokopis.], Ledine.

Literatura

- Janez BLEIWEIS, 1858: Iz Ljubljane do Žirov (Potopisne čertice). *Novice* 15, 1858, 205–206, 213–214.
- Janez DOLENC, 1976: Ob 160-letnici rojstva Antona Žaklja. *Primorske novice* 43, 10.
- Janez DOLENC, 1982: Zapis o slikarju Antonu Ažbetu (O 120-letnici rojstva). *Loški razgledi* 29/1, 45–52.
- Janez DOLENC, 1991: Žakelj, Anton. *Slovenski biografski leksikon* IV, 15. zv. Ur. Jože Munda. Ljubljana: SAZU. 931–932.
- Janez DOLENC, 1992: Žakelj, Anton. *Primorski slovenski biografski leksikon*, 18. snopič. Ur. Martin Jevnikar. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. 382.
- Tadej Stan. GRABOWSKI, 1913: *Slowienski poemat na tle polskiem*. Krakow.
- Janez JELENEC, 2009: *Ledinska kronika: zgodovinske črtice ledinske župnije*. Ledine: Župnijski urad.
- Marija KLOBČAR, 2022: Anton Žakelj med doslednostjo zapisovanja folklornih pesmi in narodnoobrambno odgovornostjo. *Anton Žakelj-Rodoljub Ledinski in njegov čas. Razprave* 27. Ur. Marija Stanonik. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 142–168.
- Josip MARN, 1886: *Jezičnik. Knjiga Slovenska v XIX. veku*. Ljubljana: Rudolf Milic.
- Rajko NAHTIGAL, 1940: Prezrta izdaja I. I. Sreznoveškega slovenskih narodnih pesmi »Mlade Brede« in ziljskega reja. *Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva* 3, 28–44.
- Anton SLODNJAK, 1979 (ur.): *Cvetnik slovenskega umetnega pesništva do srede XIX stoletja. II. knjiga*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Marjeta PISK, 2012: Nacionalizacija ljudske pesemske tradicije Goriških brd = Nationalizing the folk song tradition of Goriška brda. *Prostor v literaturi in literatura v prostoru = Space in literature and literature in space (Slavistična revija 60/3)*. Ur. Urška Perenič. Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 483–498, 499–515.
- Ingrid SLAVEC GRADIŠNIK, 2000: *Etnologija na Slovenskem: med čermi narodopisja in antropologije*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Marija STANONIK, 2006: Poseganje v slovstveno folkloro. *Traditiones* 35, 1, 7–49.
- Marija STANONIK, 2019: Anton Žakelj – Rodoljub Ledinski in Mlada Breda 2. *Rajko Nah-tigal in 100 let slavistike na Univerzi v Ljubljani: monografija ob 100. obletnici nastanka Oddelka za slavistiko Filozofske fakultete UL*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 173–183.
- Alenka ŠELIH (ur.), 2007: *Pozabljena polovica: portreti žensk 19. in 20. stoletja na Sloven-skem*. Ljubljana: Tuma, SAZU.
- Jakob ŠILC, 1913: Ledinskega Mlada Breda v prvi redakciji. *Dom in svet* 26/7, 278–279.

Povzetek

VIKTOR STESKA IN JANEZ DOLENC O ANTONU ŽAKLJU-RODOLJUBU LEDINSKEM

Neobjavljena rokopisa o življenju in delu Antona Žaklja, ki sta ju na neodvisno drug od drugega sestavila duhovnik Viktor Steska (1868–1946) in slovenist Janez Dolenc (1926–2012), sta izjemno dragocen vir za poglobljeno spoznavanje tega pozabljenega pesnika in zbiralca folklornega gradiva. Steska delo, ki ga je osnoval na Žakljevi zapuščini, ohranjeni v Marjanišču, koncipira po poglavjih, v katerih oriše glavna področja Žakljevega življenja in delovanja, medtem ko Dolenc v svojem rokopisu, ki je bil predloga njegovemu diplomskemu delu, opisuje Žakljevo življenje in delo linearno skozi čas.

Biografiji temeljita na že objavljenih presoajah Žakljeva dela, kar avtorja skrbno dokumentirata, ter sta dopolnjeni s podatki, ki sta jih sama pridobila: Steska z dopisovanjem z župniki župnij, v katerih je Žakelj deloval, Dolenc pa s podatki, ki jih je dobil od domačinov in s svojim poznavanjem prostora Žakljevega otroštva in delovanja. V temelju podobnih biografij se kažejo niansirane razlike, ki izvirajo iz piščevih osebnih usmeritev: duhovnik in vodja Škofijske pisarne Steska je menil, da se je Žakljeva pot obetajočega ustvarjalca in marljivega delavca na polju narodnostne kulture obrnila navzdol, ker v prvih duhovniških službah ni imel ustreznega okolja in vodstva. Dolenca pa kot zbiratelja folklornega gradiva bolj zanimajo načini, kako se je Žakelj loteval zapisovanj in predelav folklornih pesmi. Njegovo početje postavlja v kontekst časa, v katerem je deloval, ter njegovih pričakovanj, da bo folklorna poezija dokazala dolgo in pomembno zgodovino naroda brez političnih pravic. Obe deli se komplementarno dopolnjujeta in sta temeljnega pomena za osvetlitev Žakljevega življenja ter delovanja, saj že znane odseke Žakljevega delovanja povezujeta v celovit oris pogosto pozabljenega ustvarjalca in zbiralca.